

Небојша Вуковић и Владимир Ајзенхамер (УР)

ГЕОПОЛИТИКА МАЛИХ ДРЖАВА

Садржај зборника доступан је у отвореном приступу,
у складу са лиценцом CC BY-NC-ND 4.0:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Геополитика малих држава

Др Небојша Вуковић

Др Владимир Ајзенхамер (ур.)

Београд, 2025.

Геополитика малих држава
https://doi.org/10.18485/iipe_geopol_malih.2025

Издавачи

Институт за међународну политику и привреду, Македонска 25, Београд
Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Господара Вучића 50, Београд

За издаваче

проф. др Бранислав Ђорђевић,
директор Института за међународну политику и привреду
проф. др Младен Милошевић, декан Факултета безбедности

Уредници

др Небојша Вуковић, научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд,
<https://orcid.org/0000-0002-9692-9062>

др Владимир Ајзенхамер, ванредни професор,
Универзитет у Београду – Факултет безбедности,
<https://orcid.org/0000-0002-5452-6898>

Помоћник уредника

Мсп Марина Радовановић, истраживач приправник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд,
<https://orcid.org/0009-0002-3079-5433>

Рецензенти

Петар Станојевић, редовни професор,
Универзитет у Београду – Факултет безбедности

Душан Пророковић, виши научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд
Александар Гајић, научни саветник, Институт за европске студије, Београд

Прелом текста

Сања Баловић

Дизајн корице

Јелена Туцић

Лектура

Маја Јовановић

Штампа

Донат Граф д.о.о., Вучка Милићевића 29, Београд

Тираж: 100 примерака

ISBN 978-86-7067-357-1

Објављивање зборника финансира
Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије

ИЗАЗОВИ ГЕОПОЛИТИЧКОГ САМООДРЕЂЕЊА ЦРНЕ ГОРЕ У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНИХ ПОЛИТИЧКИХ ПОЛАРИЗАЦИЈА

Марко МАНДИЋ¹

Апстракт: Црна Гора, као мала држава на Балкану и територијално најмања република настала из СФРЈ, суочава се са изазовима обликовања свог савременог геополитичког идентитета. Већ дугогодишњи процес европских интеграција након проглашења независности 2006. године условио је промене у геополитичкој самоперцепцији грађана. Међутим, унутрашње поделе и традиционалне историјске, културне, па и фамилијарне везе са Србијом, компликују то црногорско геополитичко преиспитивање. Добар део популације подржава европски пут Црне Горе, али и значајан број грађана и политичких субјеката негује дубоке односе са Србијом ослањајући се на заједничку традицију, религију и језик. Ове тензије резултирају политичком поларизацијом, што отежава консолидацију геополитичког идентитета Црне Горе у овом или оном смеру. Одлуке донете у контексту овог динамичног односа између прошлости и будућности пресудне су за позиционирање државе у савременом међународном систему. Црна Гора остаје простор где се преплићу европски идеализам и реалполитика великих сила, чинећи њен идентитет сложеним и вишеслојним.

Кључне речи: Црна Гора, Европска унија, Србија, геополитика, идентитет.

¹ Институт друштвених наука, Београд, истраживач сарадник, mmandic@idn.org.rs
<https://orcid.org/0000-0002-2537-6798>.

Рад је написан у оквиру Програма истраживања Института друштвених наука за 2025. годину који подржава Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

Увод

Црна Гора као мала европска држава, лоцирана на Јадранском мору и Балкану, мање је интересантна за истраживање због свог географског положаја колико због политичких процеса које је окружују и који се прожимају уздуж и попреко њеног политичког бића. Поглед на њен географски положај неће нам рећи много више од тога да је то, и површински и популационо, најмања држава која је настала распадом старе Југославије. Међутим, неки статистички подаци већ нам приказују специфичности и увид у реално политичко и друштвено стање предметне државе. У Црној Гори се 41,1% грађана изјашњавају као Црногорци, а 32,9% као Срби, показују резултати пописа становништва које је 15. октобра 2023. године саопштила Управа за статистику – МОНСТАТ. На претходном попису, који је одржан 2011. године, у Црној Гори је било 45% Црногораца и око 29% Срба. Поред оних који се изјашњавају као Црногорци или Срби, последњи попис показује да 9,45% становништва чине Бошњаци, 4,97% Албанци, 2% Руси и 1,6% Муслимани. На питање којим језиком говоре, 36,2% становника је одговорило да је то црногорски, док је 43,5% навело да говори српски (RSE 2024). Ови подаци показују нам комплексност и колоплет идентитета у Црној Гори и чињеницу да ниједна етничка или национална групација не прелази половину грађанства. Када остваримо увид у низ пописних изјашњавања грађана у Црној Гори, интуитивно долазимо до претпоставке да разлике између Црногораца и Срба нису примордијалне, већ да у овом изјашњавању утицај имају неки други и различити фактори и околности. Овакве разлике у самоидентификацији грађана Црне Горе настале су из низа разлога које настојимо да објаснимо у овом раду. Овакве идентитетске категорије обликују више сфера политичког живота у Црној Гори од којих су неке стратешке и спољнополитичке. Група која се према попису изјашњава као Црногорци склонија је да положај земље у међународним односима посматра другачије него грађани који сматрају себе Србима. Тај процес је заправо и узајамно конституишући. Црногорци су склонији да посматрају државност, сувереност и независност земље као уско везану за процес евроатлантских интеграција и чврсте политичке везе са Западом. Наспрам њих, Срби баштине идентитет блискости са традиционалним елементима своје културе и историје и неке реалне структуралне процесе у међународним односима, иако дубоко свесни света и контекста у коме обитавају истрајавају да процеси „европеизације“ црногорске збиље

не потиру оно што сматрају саставним елементом простора којем припадају. Процес евроатлантских интеграција у случају Црне Горе вероватно представља и најрадикалнији пример како политика условљавања Европске уније може да трансформише једно друштво убеђујући један део грађанства, уз подршку домаће владајуће елите, у неопходност усвајања европског начина размишљања и живота (Мандић 2020). Оваква трансформација показала се додуше као јалова, с обзиром на изостанак пуноправног чланства у Европској унији (ЕУ). Управо овакве трансформације, преплитања, изазивања и сукобљавања одређених идентитетских питања и категорија, у својој динамици представљају погодно истраживачко тло за коришћење теорије и концепта критичке геополитике у истраживању. Критичка геополитика способна је да класично схватање геополитике уважи, али истовремено да примарно истакне важност дискурса, наратива и идентитета у поимању геополитике, што ћемо настојати да прикажемо и разложимо у овом раду.

Рад је, поред увода и закључка, подељен на два дела. Први део представља теоријски и методолошки оквир рада у којем ћемо изнети основне концепте критичке геополитике, онако како су аутори оснивачи ове теорије урадили, и показати како су замислили методолошки оквир за истраживање геополитике. Друго поглавље јесте емпиријско поглавље и фокусирано је на савремену Црну Гору. Најпре ћемо приказати основне карактеристике политичког живота Црне Горе како би се јасније стекао увид у идентитете и наративе који га прожимају, да бисмо се затим конкретније фокусирали на геополитичке перцепције и конституисање геополитичких идентитета унутар црногорског друштва.

Критичка геополитика као пригодан оквир разумевања идентитетских категорија у проучавању геополитичке збиље

Одабир критичке геополитике, као оквира за ово истраживање, правдамо инсистирањем овог концепта на некој врсти конструктивизма и једној врсти отклона од класичне геополитике и геополитичког детерминизма. Вероватни и најпроминентнији теоретичар критичке геополитике Џерард Тоал (Geraóid Ó Tuathail), сматра да се геополитика најбоље може разумети у њеном историјском и дискурзивном контексту (1998, 1). Заправо, критичка геополитика се удаљава од материјализма класичне геополитике и неких објективних

датости које она поставља, и посматра геополитику кроз историјски и географски контекст. Критичка геополитика настоји да открије скривену политику геополитичког знања. Уместо да геополитику дефинише као материјални опис политичке мапе света, она је третира као дискурс, као културно и политички разнолик начин описивања, представљања и писања о географији и међународној политици. Критичка геополитика не подразумева да је „геополитички дискурс“ језик који је нужно истинит; напротив, разуме га као дискурс који настоји да успостави и наметне сопствене истине. Другим речима, критичка геополитика политизује стварање геополитичког знања од стране интелектуалаца, институција и лидера из сфере државне политике. Она третира производњу геополитичког дискурса као део саме политике, а не као неутралан и одвојен опис објективне стварности (Ó Tuathail 1998, 3; Dodds and Sidaway 1994). Надаље, теоретичари критичке геополитике сматрају да уместо прихватања геополитике као неутралне и објективне праксе посматрања глобалног простора – што је било уобичајено схватање тог појма током Хладног рата – полазиште ове теорије јесте претпоставка да је сама геополитика облик географије и политике, да има своју контекстуалност и да је умешана у континуирану друштвену репродукцију моћи и политике (Ó Tuathail and Dalby 1998, 2).

Геополитика је, по пропонентима ове школе мишљења, много шири културни феномен него што се то обично описује и разуме унутар традиционалне геополитике. Као концепт који уоквирује све праксе спољне политике, геополитика није одређена школа која усмерава како водити државну политику, већ се боље може разумети као вид просторне праксе – како материјалне тако и репрезентативне – самог државничког деловања. Стога критичко проучавање геополитике мора бити утемељено у специфичним културним митологијама и контекстима држава. Критичка геополитика се суочава са геополитичком имагинацијом државе, њеним темељним митовима и наративима националне посебности (Agnew 1983; Ó Tuathail and Dalby 1998, 3; Parker 1985). Оснивање и одређивање државе као националне заједнице представља геополитички чин. То подразумева стварање једног националног идентитета од више различитих, успостављање границе са спољним светом и претварање разноликих простора у јединствени унутрашњи простор. Ове праксе националног идентитета обухватају низ чинова усмерених ка стварању националног простора и националног времена, пројекцију имагинарне заједнице и

хомогенизацију националног простора. Геополитичка имагинација је континуиран и нестабилан пројекат који укључује све ово. Она се свакако манифестује и у пројекцији визуелног поретка простора, али она је такође присутна у самом уставном утемељењу заједнице и у поновном преговарању о границама, припадности и идентитету (Ó Tuathail and Dalby 1998, 3).

Критичка геополитика сведочи о плуралности простора и множини могућих политичких конструкција простора. Стога, а то је други кључни аргумент који карактерише критичку геополитику, она придаје посебну пажњу праксама и перформансима исцртавања граница који обележавају свакодневни живот држава. За разлику од традиционалне геополитике, материјалне границе немају значај колико имају концептуалне границе. Критичка геополитика се не бави „спољашњим“ у односу на државу, већ самим процесом конструисања граница између „унутрашњег“ и „спољашњег“, „овде“ и „тамо“, „домаћег“ и „страног“ (Ó Tuathail and Dalby 1998, 3; Walker, 1993).

Критичка геополитика заправо инсистира на томе да су концептуалне границе између идентитета доста сложеније и самим тим изазовније за истраживање него што је геополитика у свом класичном значењу. Она се заправо бави „мапама значења“ радије него класичним мапама. Далби и Тоал то сажимају у тврдњи да је критичка геополитика „посебно заинтересована за анализу преплитања свих ових пракси, за испитивање начина на који се одређене концептуалне просторне представе о идентитету, нацији и опасности манифестују широм пејзажа држава, као и начина на који одређене политичке, друштвене и физичке географије, заузврат, уоквирују и подстичу одређена концептуална, морална и/или естетска схватања себе и другог, безбедности и опасности, блискости и удаљености, равнодушности и одговорности“ (Ó Tuathail and Dalby 1998, 4).

Критичка геополитика није интересантна за проучавање геополитичких наратива и идентитета у Црној Гори само због концептуализације него и због методологије. Теоретичари и аутори који су успоставили теоријски оквир проучавања, понудили су и методолошки оквир који представља смерницу како можемо истраживати емпиријске феномене кроз „сочива“ критичке геополитике.

Методологија се ослања на претходне тврдње да геополитику чини мноштво испреплетаних пракси које су дисперзиране широм државе и припадајућих друштава. Критичка геополитика не прави потпуни

отклон од конвенционалног схватања геополитике као вештине државништва коју практикују политички доносиоци одлука, већ такво гледање обogaђује укључивањем пракси које обухватају шире друштвене и културне феномене. Методолошки гледано, геополитику одређене државе можемо посматрати кроз анализу три, додуше не ригидно одвојена, кластера. Практична геополитика се односи управо на конкретне стратешке и спољнополитичке одлуке које једна држава доноси и спроводи, као и на званичне документе у области спољне политике и националне безбедности, али и на изјаве, интервјуе и ставове државних званичника и политичких доносилаца одлука. Формална геополитика представља ставове стратешке заједнице о геополитици једне државе. Прецизније, у овом раду ћемо рећи да формална геополитика представља етаблирана знања једног друштва у ширем смислу о стратешкој култури, понашању, стремљењима и циљевима једног народа и државе. Популарна геополитика односи се на репрезентацију геополитичких пракси, наратива и идентитета кроз популарну културу, спорт и медије. Због растегљивости самог појма, у овом раду усредсредимо се на њу као на свакодневну геополитику због њене временске учесталости и фреквенције продукције и репродукције (Ó Tuathail and Dalby 1998, 4–5).

Савремени сукобљавајући геополитички наративи у Црној Гори

У раду се ослањамо на мноштво академске литературе која поткрепљује наше емпиријско виђење савремених идентитетских процеса у Црној Гори, који добрoано продукују и репродукују њену геополитичку самоперцепцију и самоодређење. Савремени идентитетски процеси у Црној Гори нису само, као што и наглашавамо у наслову овог истраживања, нешто што је настало изнебуха, већ представљају извeстан продужетак традиционалних идентитетских подела и наратива. Литература која се бави овом темом проблему српског идентитета у Црној Гори прилази са различитих теоријских аспеката. Најзаступљенија је литература која овом питању приступа са положаја стварања одређеног идентитета, његовог развоја и промене, преклапања и сукобљавања. Такође, одређен део литературе бави се искључиво интерпретацијом уставних одредби и начином на који оне творе идентитетске границе. Други део литературе користи историјско-дескриптивни приступ у циљу објашњења сукобљавања идентитетских

наратива. Надаље, одређена група аутора односе између идентитета настоји да објасни кроз концепт мерења етничке дистанце и теорије социјалних расцепа, као и како политичке странке артикулишу те поделе (Мандић 2021, 222).

Како би се описао процес преклапања и сукобљавања идентитета у Црној Гори и, самим тим, помињано геополитичко одређивање, потребно је разумети шири унутарполитички контекст и доминантне наративе који су прожимали политички живот у последњих неколико деценија. Политичка елита окупљена око Демократске партије социјалиста (ДПС) била је најснажнији политички субјекат унутар Црне Горе све до краја 2020. године, а на власт је под тим именом дошла још у периоду „антибирокупатске револуције“ крајем осамдесетих година 20. века и сматрана је политичком снагом која је одана Слободану Милошевићу и јединству СФРЈ (Лукић 2005, 63). Политички тандем тог периода јесте и онај који ће и обележити политички живот Црне Горе у последњој деценији XX века – Момир Булатовић и Мило Ђукановић. У том периоду ДПС је представљао политичку структуру која је изражавала снажну подршку и јединство са Србијом и наступала је као најближи партнер њене политике (Мандић 2021, 223). Ова чињеница најбоље се огледа у удруженој вољи грађана и политичких структура Црне Горе да остану део савезне државе, што је потврђено на референдуму из 1992. године. Излазност је износила 66%, а од тога је 95,96% гласало заостанак у заједничкој држави Србије и Црне Горе, односно у Савезној Републици Југославији (Nedeljnik 2020). Међутим, иако је ово референдумско опредељење грађана у то време приказало готово једногласну подршку заједничкој држави, са увођењем вишестраначког система у Црној Гори почињу да се појављују политичке снаге које се залажу за платформу независности – односно за раздвајање црногорског од српског етничког и националног идентитета. Најистакнутији пример тог покрета је Либерални савез Црне Горе (ЛСЦГ), који је под вођством Славка Перовића већ тада јавно иступао са захтевом за независношћу Црне Горе (Станковић 2020, 60). Иако се суверенистичка идеја данас најчешће везује за ЛСЦГ, главни политички актер који је стајао иза пројекта независности Црне Горе на референдуму 2006. године био је управо владајући ДПС. Политички заокрет унутар саме партије догодио се након избора 1997. године, када је Мило Ђукановић победио на председничким изборима свог дотадашњег политичког и партијског саборца Момира Булатовића. Том

победом Ђукановић постаје *de facto* лидер Црне Горе и најмоћнија политичка фигура у земљи (Мандић 2021, 223).

Након 1997. године главна социјална и политичка подела унутар црногорског друштва постаје подела између оних који се залажу за независну државу и оних који подржавају заједничку државу са Србијом. Милош Бешић запажа да су заговорници независности тежили ка идентификацији са Западом, док су присталице заједничке државе Србију доживљавале као своју матицу и исказивале снажну повезаност са Русијом (Bešić 2019, 2). Та подела је резултирала формирањем различитих геополитичких и геостратешких идентитета унутар саме Црне Горе (Bešić i Spasojević 2018). Из таквих идеја произилази дубок друштвени расцеп који је оставио снажне последице на међуетничке односе у држави, као и на процес конституисања одвојених идентитета Црногораца и Срба. Овај расцеп је преживео и проглашење независности 2006. године и до данас представља један од темељних елемената политичког живота у земљи, упркос промени власти која се десила 2020. године на парламентарним изборима и низом изборних циклуса након тога који су укључивали изјашњавање грађана и на изборима за парламент, председничке изборе, као и за јединице локалних самоуправа. Бешић истиче да ова друштвена подела и раздвајање на сепаратне групације Црногораца и Срба почивају, пре свега, на политичким тензијама (Bešić 2019, 2). У свом истраживању етничке дистанце у Црној Гори, аутор долази до закључка да је етничка дистанца између Црногораца и Срба мала. Међуетничке везе у контексту брака, пријатељства, комшилука и радног окружења углавном не представљају проблем – ни за једне, ни за друге. Међутим, осетљива тачка остаје политичка доминација: значајан део Црногораца исказује резерву према томе да Срби заузимају водеће позиције у држави, као што је и обрнуто – одређени број Срба исказује исту врсту отпора према доминацији Црногораца у институцијама (Ibid., 9).

Помињани сукоб политичких елита током деведесетих година 20. века, довео је до преиспитивања и редифинисања државног идентитета Црне Горе. До тог периода, српски идентитет је представљао интегрални елемент црногорског, али након поменутог сукоба успостављене су нове границе између ова два идентитета. Црна Гора се развила у подељено друштво у коме етничке и националне разлике имају дезинтегративну тенденцију. У свом истраживању, Зоран Лутовац указује на неколико облика институционалне и симболичке доминације црногорског идентитета током владавине ДПС-а:

привилеговани положај црногорског језика упркос чињеници да већина становништва говори српским језиком, натпропорционалну заступљеност Црногораца у државним институцијама у односу на Србе, као и медијски и политички дискурс који има тенденцију искључивања српског идентитета. Он указује да се српски идентитет све чешће за време владавине ДПС-а представљао као „Другост“ у односу на црногорски, што додатно подрива унутрашњу кохезију друштва. Лутовац даље закључује да након референдума о независности у Црној Гори доминира етнификација политике, у којој владајуће структуре другу страну – политичке противнике, често етнички српски оријентисане актере – означавају као „непријатеље Црне Горе“ (Лутовац 2015). Политички и друштвени дискурс који је српски идентитет представљао као „непријатеље“ Црне Горе и савременог карактера ове државе, достигао је свој врхунац током догађаја који су пратили доношење контроверзног Закона о слободи вероисповести 2019. године, као и током предизборних и постизборних процеса у земљи 2020. године. И након одласка ДПС-а у редове парламентарне опозиције, и даље смо сведоци покушаја те партије и њених политичких савезника да одрже исти политички наратив. У том наративу актери који чине или подржавају нову извршну власт често се означавају као егзистенцијална претња по државу Црну Гору и њен постојећи политички поредак. Политичке структуре око ДПС-а, као и сами званичници ове партије означавали су другу страну као припаднике „лудачког покрета“, ретроградне идеологије „великосрпског национализма и хегемонизма“, да су учесници „перфидног рата против државе“ и „хајдучије“ против које ће се бранити, ако је потребно и оружјем, из шуме (Мандић 2021, 226–230).

Оваква политизација сукобљених идентитетских питања у савременој Црној Гори довела је и до „геополитизације“ самоперцепције грађана и друштвено-политичких група. С једне стране, група које себе перципира као суверенистичку, тј. црногорску, има различиту геополитичку самоперцепцију и став око геополитичког и геостратешког позиционирања Црне Горе него што, с друге стране, има група која баштини традиционалнији и више српски идентитет. Једни који сматрају да је Црна Гора геополитички исправно на евроатлантистичком путу, мисле да такав пут представља идентитетску иманентност савремене Црне Горе и, додуше парадоксално, сматрају да суверенистичку снагу држави управо дају интеграције које, макар формално, увек подразумевају одрицање од одређеног дела

суверенитета због просте природе таквих процеса. С друге стране, група која преферира више традиционалне вредности и осећа велики степен идентификације према свом српском идентитету, није вољна да се одрекне блиских веза и везаности за православну цркву и добрих односа са Србијом зарад ових процеса. Међутим, као што смо описали, проблем настаје у том сегменту где се жеље за dobrим везама са Србијом, па и са Русијом, представљају не само као препрека једном ушанченом прозападном стратешком и спољнополитичком курсу државе већ као опасан изазивач таквом геополитичком идентитету.

Гледајући из угла формалне и практичне геополитике издвајамо неколико догађаја који су следили одређене геополитичке наративе. Догађаји који свакако представљају један вид геополитичког наратива о „Црној Гори у Европи“ или „Црној Гори на Западу“ јесу признање Косова као независне државе 2008. године, увођење санкција Русији 2014. године и учлањење у НАТО савез 2017. године. Ове одлуке донете су на крилима постреферендумске политике која је све што је процрногорско представљала, као што смо и нагласили, као корак према јачању суверенитета, модернизацији друштва и бољој будућности државе и грађана. Не може бити неприметно да су ове стратешке одлуке белодано и нешто што је представљало „прст у око“ грађанима који имају српску идентификацију и који нису олако прихватили овакву „геополитизацију“ друштва. Иако је овакав пут, често представљан као гарант просперитетне будућности, настојао да се наметне као велика стратегија Црне Горе и нешто што представља неумитан национални интерес државе, временом је све више изазиван. Намерно користимо реч изазиван, а не оспораван, из одређених разлога. Највећи изазов „геополитизацији“ овако етаблираног пута представљале су литије у организацији СПЦ с циљем противљења усвајања контроверзног Закона о слободи вероисповести из 2019. године. Овакав покрет и израз незадовољства грађана показао је, између осталог, да добар део грађана није спреман да се одрекне иманентних културних и идентитетских осећања, и на тај начин супротставио се наративу тада владајућих структура да је баштињење тих вредности у опреци са евроатлантским стратешким усмерењем државе. Ово није било директно оспоравање процеса евроинтеграција Црне Горе, или било какве врсте односа са политичким партнерима на Западу, јер релевантни подаци показују да већина грађана подржава учлањење у ЕУ и добре односе са свим државама света. Али, с друге стране, представља изазов тврдњама тадашњих властодржаца да

идентификација са традиционалним српским сентиментима који су, како историјски тако и савремено, иманентни тамошњој зблџи, представља облике „агресије“ и угрожавања државности и припадања корпусу „ретроградних“ идеологија.

Догађај који заслужује посебну пажњу у анализи савремених геополитичких тензија у Црној Гори јесте феномен грађанске мобилизације у периоду након доношења Закона о слободи вероисповести 2019. године. Тај период означио је прекретницу у односима између државе, верских институција, и великог дела грађанства. Масовне литије, као вид мирног, демократског и упорног отпора, представљале су форму друштвене артикулације идентитета, али и политичког неслагања с правцем у којем се кретала дотадашња власт. Ове литије нису биле пука верска окупљања – оне су у свом суштинском смислу биле и перформативност одређеног геополитичког наратива, одраз потребе великог броја грађана да се њихов идентитет и вредносни систем не прогласе супротним од званичног геополитичког курса државе. Тај покрет, који је у великој мери имао карактер одоздо-нагоре, подстакао је друштвену и политичку промену која је кулминирала на парламентарним изборима 2020. године – првом променом власти након више од три деценије доминације ДПС-а. Политичка промена изазвала је трансформацију политичког живота – дошло је до отварања новог политичког дијалога, али и до наставка старих дискурзивних подела. Нова власт се нашла у изазовној позицији – с једне стране постојала је потреба да се наставе евроатлантске интеграције и задрже спољнополитичке обавезе, а с друге стране била су присутна очекивања дела бирачког тела који жели рехабилитацију и ревитализацију српског идентитета и нормализацију односа са Србијом и СПЦ. Ова дијалектика произвела је нестабилну извршну власт, честе кризе легитимитета и потребу за проналажењем новог политичког консензуса. Медијски простор, као кључно поље репродукције геополитичких и идентитетских наратива, такође је остао дубоко подељен. Док један део медија перманентно инсистира на опасностима од „великосрпског утицаја“ као што је портал *Cafe del Montenegro*, други ствара контранаратив о бившој ауторитарној власти која је настојала да потре српство као што је портал *ИН4С*. Управо у том простору популарне геополитике обликују се емоције, уверења и перцепције обичног грађанства. И симболи постају средства политичке борбе – од државних празника, преко избора уџбеника и језика наставе, до споменика и заставе. У спољнополитичком домену, власт након 2020.

године није одступила од основне стратешке оријентације ка чланству у ЕУ, али су акценти значајно померени. Дакле, постоји реална потреба за конструкцијом новог, инклузивнијег геополитичког идентитета Црне Горе који би успео да помири проевропске тежње са традиционалним вредносним системима који су utkани у друштвено биће. Уместо наратива у којима један идентитет нужно искључује други, потребно је развити приступ у којем различити идентитетски обрасци могу коегзистирати унутар ширег стратешког оквира. Тај задатак је политички, институционални, али и културолошки. Управо ту се открива значај критичке геополитике као алата који не само да анализира просторне мапе моћи, већ и мапе значења, симбола, митова и идентитета који обликују спољнополитичко понашање држава.

Закључак

У овом раду приказали смо са којим савременим изазовима се суочава Црна Гора и њено друштво, и како наративи и дискурси који обликују политички живот ове земље утичу на продукцију и репродукцију геополитичких идентитета који су јој постали иманентни. Црногорску стварност деле две групе које смо у овом раду угрубо поделили у процрногорске и просрпске, и које баштине различите геополитичке идентификације и самоперцепције, али и перцепције о томе шта је и шта заправо треба да буде геополитички идентитет Црне Горе. Са процрногорске стране постоји визија о Црној Гори која своју државност и суверенитет може да очува само кроз чланство у НАТО и процес приступања ЕУ, као и свеопштим чврстим политичким, дипломатским, економским и културним везама са Западом. Укратко – оно што је европско је уједно и црногорско. Све што изазива тај постојећи наратив је нешто што је претња европској будућности, али истовремено и атак на суверенитет и савремени карактер државе који је грађен у постреферендумском периоду. Око оваквих дискурзивних пракси се константно креирао и рекреирао овакав геополитички, али и општеполитички и друштвени наратив. С друге стране, имамо групу која је перципирана и која себе перципира као просрпску, чији се геополитички идентитет темељи на традиционалној култури која је иманентна за црногорско подручје и која није спремна да се одрекне свог наратива зарад циљева које је више година прокламовала претходно наведена група док је вршила власт и имала највећи политички утицај у земљи. Ови идентитети нису

искључиви, преплићу се и на тај начин дају динамику политичкој и друштвеној збиљи у Црној Гори. Након промене владајуће гарнитуре на изборима 2020. године, долази до смиривања тензија између ове две групе, али наративи који су творили ове политизације и геополитизације ипак остају јер су резултат дугих, како традиционалних тако и савремених, историјских, културних, социјеталних и политичких процеса. Као што смо рекли, а на крају и закључујемо, геополитички идентитет Црне Горе није у потпуности ни један ни други наратив, већ у хегелијанском маниру представља тезу и антитезу које изнова и изнова у динамичним процесима који карактеришу политичко поље, рађају нову синтезу која заправо јесте делиберација између два побројана наратива који су, заправо већ јако дуго, дубоко укорениjeni у свест црногорског националног и политичког бића. Гледајући унапред, јасно је да ће способност Црне Горе да стабилизује свој геополитички идентитет зависити од њене способности да артикулише инклузивну визију друштва, што у бити и јесте поштовање самог конституционалног начела о грађанској држави. Уколико до тога не дође, може се очекивати поновни пораст и нова политизација и секуритизација идентитета. Управо због тога, постоји потреба за институционалним механизмима који ће уместо политизације идентитета, омогућити њихово паралелно постојање и демократско испољавање. Геополитичка зрелост не лежи у доминацији једне визије већ у капацитету за компромис и коегзистенцију. Шире гледано, случај Црне Горе представља и значајан допринос теоријској продукцији унутар критичке геополитике. Он показује како мали простори, дубоко историјски и културно условљени, могу бити попришта глобалних геополитичких дискурса. Геополитичке дихотомије приметне су и у другим државама региона, што отвара простор за упоредна истраживања и даљу теоријску елаборацију. Стога, уместо финализације идентитетског процеса, пред Црном Гором је изазов артикулације новог модела друштвеног договора који ће укључити све релевантне актере и идентитетске изразе. Тај задатак није искључиво политички – он је етички, културолошки и демократски.

Библиографија

- Agnew, John A. 1983. "An excess of 'national exceptionalism': Towards a new political geography of American foreign policy". *Political Geography Quarterly* 2 (2): 151–166.

- Bešić, Miloš i Dušan Spasojević. 2018. "Montenegro, NATO and the divided society". *Communist and Post-Communist Studies* 51 (2): 139–150.
- Bešić, Miloš. 2019. „Etnička distanca u Crnoj Gori deset godina nakon sticanja nezavisnosti“. *Stanovništvo* 57 (1): 1–25.
- Dodds, Klaus-John and James Derrick Sidaway. 1994. "Locating Critical Geopolitics". *Society and Space* 12(5): 515–524.
- Лутовац, Зоран. 2015. *Српски идентитет у Црној Гори*. Београд: Институт друштвених наука.
- Мандић, Марко. 2020. „Утицај политике условљавања Европске уније на спољну политику Републике Србије“. *Политичка ревија* 66 (4): 363–382.
- Мандић, Марко. 2021. „Секуритизација српског идентитета у Црној Гори – анализа постојећег јавног дискурса“. *Национални интерес* 40 (3): 213–238.
- Nedeljnik. (2020, 1. mart). „A pre “samo” 28 godina...: Na današnji dan održan je prvi referendum za nezavisnost Crne Gore, ogromna većina želela je zajednicu sa Srbijom“. Dostupno na: <https://www.nedeljnik.rs/vecina-gradana-crne-gore-se-izjasnila-za-zajednicku-drzavu-sa-srbijom-na-danasnji-dan-odrzan-je-prvi-referendum-za-nezavisnost/> (pristupljeno 20. jula 2021. godine).
- Ó Tuathail, Gearóid and Simon Dalby. 2002. "Introduction: Rethinking Geopolitics: towards a critical geopolitics". In: *Rethinking geopolitics*, edited by Gearóid Ó Tuathail and Simon Dalby, 13–27. London: Routledge.
- Ó Tuathail, Gearóid. 1998. "Introduction: Thinking critically about geopolitics". In: *The geopolitics reader*, edited by Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby and Paul Routledge, 1–12. London: Routledge.
- Parker, Geoffrey. 1985. *Western Geopolitical Thought in the Twentieth Century*. New York: St Martin's Press.
- Radio Slobodna Evropa. (2024, 15. oktobar). „U Crnoj Gori 41,1 odsto Crnogoraca i 32,9 odsto Srba, pokazao popis“. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-popis-stanovnistva/33158128.html> (pristupljeno 21. maja 2025. godine).
- Станковић, Владан. 2020. „Идентитет националних Црногораца и српство“. *Политичка ревија* 63 (1): 49–70.
- Walker, Rob B. J. 1993. *Inside/Outside International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Marko MANDIĆ

**CHALLENGES OF MONTENEGRO'S GEOPOLITICAL SELF-
DETERMINATION IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY
POLITICAL POLARIZATIONS**

Abstract: Montenegro, as a small state in the Balkans and the territorially smallest republic to emerge from the former SFRY, faces challenges in shaping its contemporary geopolitical identity. The long-standing process of European integration following the declaration of independence in 2006 has influenced changes in the citizens' geopolitical self-perception. However, internal divisions, along with traditional historical, cultural, and even familial ties with Serbia, primarily complicate this Montenegrin geopolitical re-evaluation. A significant portion of the population supports Montenegro's European path, but a considerable number of citizens and political actors maintain deep connections with Serbia, relying on shared tradition, religion, and language. These tensions result in political polarization, which hinders the consolidation of Montenegro's geopolitical identity in one direction or the other. Decisions made within the context of this dynamic relationship between past and future are crucial for the country's positioning in the contemporary international system. Montenegro remains a space where European idealism and the realpolitik of great powers intersect, making its identity complex and multilayered.

Keywords: Montenegro, European Union, Serbia, Geopolitics, Identity.